

ULUSLARARASI TÜRK AKADEMİSİ

PROF. DR. TALÂT TEKİN HATIRA KİTABI

CİLT 2

Çantay

İSTANBUL-2017

PROF. DR. TALÂT TEKİN HATIRA KİTABI

YAYIN KURULU
Osman Fikri SERTKAYA
Süer EKER - Hatice ŞİRİN – Erdem UÇAR

© Kitabın her türlü hakkı Yayın Kurulu'na aittir. Yayın Kurulu'nun izni olmadan Prof. Dr. Talât Tekin Hatıra Kitabı'nın hiç bir bölümü veya paragrafı, kısmen veya tamamen çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz.

1. Baskı: İstanbul 2017

ISBN 978-605-9574-05-1

Baskı ve Cilt
Anka Matbaa / Sertifika No: 12328
Telefon: 0212 565 90 33 – 212 480 05 71
e-mail: ankamatbaa@superonline.com

Çantay
KİTAP - KIRTASİYE – FOTOKOPİ
SANAYİİ VE TİCARET LİMİTED ŞİRKETİ
Sertifika No.: 12327
Büyük Reşitpaşa Cad. No: 44/C
34470 Laleli – İstanbul
Tlf: (0212) 513 7968 – 522 7445
Fax: (0212) 528 5851

Prof. Dr. Talât Tekin Hatıra Kitabı, İstanbul, 2017, s. 1251-1277.

EYLEMSİ ÖBEKLERİNİN DİZİMSEL ÖZELLİKLERİ VE BİRLEŞİK TÜMCELER ÜZERİNE

Mustafa Levent YENER

Eylemsiler ve bu dil birimlerinin oluşturduğu öbekler Türkçe dil çalışmalarında tartışmalı bir konudur. Eylemsi öbeklerinin yargı iletip iletmedikleri, bunların birer yan ya da yardımcı tümce olarak kabul edilip edilemeyecekleri, buna bağlı olarak birleşik ya da girişik tümcenin Türkçe tümce yapısında bulunup bulunmadığı hakkında değişik görüşler bulunsa da bu öbeklerin bir yargı bildirmedikleri yönündeki düşünce yaygındır. Buradan hareketle *yargı*nın ne olduğu tanımlanmadan eylemsilerin yargı bildirip bildirmedikleri sorusunun yanıtının da verilmesi oldukça güçtür.

Dili aracılığıyla duygu ve düşüncelerini aktaran insan için öncelikle zihinsel bir etkinlik olduğundan dil ve bir dil birimi olarak tümce; temelleri Aristo tarafından atılan mantık biliminin temel konusu haline gelir. Çağdaş dil bilgisi ve dil biliminin bu kaynaktan başlayarak bağımsız çalışma alanları haline geldiği de bilinir. *"Cümlenin 'yargı' esaslı tanımı cümle için doğru bir bakış açısını yansıtmamaktadır; çünkü bir sözcük ya da sözcük öbeği de cümle içinde yerine göre yargı ifade edebilir. Böyle olunca, cümleyi 'yargı' kavramıyla sorgulamak dil araştırmacılarını doğru sonuçlara götürmemektedir."* (DELİCE, 2012: 873) şeklindeki itirazı bu

minvalde haklıdır; çünkü *yargı* teriminin dil çalışmalarında net bir tanımı yapılamamıştır. Yargı, dilbilgisi çalışmalarında hep çekimli bir eylemle ilişkilendirilerek açıklanır; buna göre yargı/tümce kip açısından kesin bir zaman ve kişi bildirmelidir ve yargının ya da başka bir deyişle tümcenin oluşması için ön şart budur (DELİCE, 2007: 150; EKER, 2011: 343; PAÇACIOĞLU, 1987: 97). Leyla Karahan yargı konusunda şunu söyler: *Yargı nedir? Vurgu ya da ekle sağlanan bitmişlik ifadesidir* (2000: 17). Oysaki yargı/sentence[1] terimini anlamanın ya da anlamlandırmanın çıkış noktası mantıktır:

> *Sözlü ve yazılı dil, sözcüklerin belirli kurallara göre uygun sıralanmasını gerektirir. Bazen soru, bazen emir, bazen dilek bazen de bildiri biçimi alan bu sıralamalar birer tümce oluşturur. 'Kitabımı nereye koydun?' sıralaması soru kipindendir, 'Kitabı aldığın yere koy.' sıralaması emir kipindendir, 'Keşke o kitabı okusaydım' sıralaması istek kipindendir, 'Aradığım kitap masanın üstünde duruyor.' bildirme türünden bir önerme niteliği taşımaktadır. Tümce bir dilbilgisi, önerme ise bir mantık terimidir. Bir önerme; ancak belli türden bir tümce aracılığı ile dile getirilir; ancak ikisi arasında bire bir karşılaşım yoktur. Aynı önermeyi değişik tümcelerle (hatta değişik dillere ait tümcelerle) dile getirmek olanağı yanında bazen bir tümcenin birden fazla önerme dile getirdiği de görülebilir. .....önermeyi, bildiri kipinde dile gelen doğru ya da yanlış bir sav veya yargı diye tanımlayabiliriz."* (YILDIRIM, 1999: 33-35)

Tümce, yargı ve önerme birbirlerinden farklı terimlerdir:

> *Önerme en az iki terimden oluşan doğru ya da yanlış bir değere sahip, anlamlı bir yargı cümlesidir. Her önerme bir cümledir; ama her cümle bir önerme değildir. Sadece haber cümleleri önerme özelliği taşırlar. Her önerme bir yargı bildirir; ama her yargı önerme değildir. Önermeler bir doğruluk değerine sahiptir. Bir ifadenin önerme olabilmesi için özne (yüklenilen), yüklem (yüklenen) ve bağlaçtan (kopula) oluşan bir yapıda olması gerekir."* (EYÜBOĞLU ve YANKIN, 2006: 33).

[1] İngilizce "sentence" terimi; hem "yargı, hüküm, karar" hem de "tümce" olarak çevrilebilir.

Tümcenin oluşması için dilbilgisi üzerine çalışanlarca kurulan kesin bir özne, zaman bildirecek şekilde kip ve kişi eki alan bir eylemin bulunması şartı aslında *önerme* için geçerlidir; çünkü çekimli bir eylemin kesin zaman bildirmesi haber/bildirme kipi olarak işaretlediğimiz eklerde bulunur. Tasarlama kipleri net bir zaman bildirmeyeceklerdir bunlar yalnız dilek, istek, emir bildireceklerdir. Bu durumda, tasarlama kipleriyle kurulan tümceleri yargı bildirmedikleri gerekçesiyle tümce olarak sınıflandırmamamız gerekmektedir.

> *Aristo tümceyi bağımsız, kesin bir anlamı olan ve her öğesi bir anlam taşıyan değişik ses bileşimlerinin (sözcüklerin) bağlantısı" olarak tanımlar. Aristo'nun eylemin kavramıyla olan ilişkisine işaret ettiğine, yüklem kavramını 'eylem'den daha geniş bir kavram olarak gördüğüne tanık oluyoruz. Yüklem, düşünüre göre, öznesi üzerine bilgi veren her şeyi kapsar."* (AKSAN, 1990: 123).

Bir şeyin doğruluğu ya da yanlışlığını akıl yürütme yoluyla ispat etme çabasındaki bir mantıkçı için tabii ki zaman kavramı önemlidir; ancak dilde her zaman bir gerçeklik ifade edilmek zorunda değildir. Kimi zaman insan; istek, emir, soru gibi kimi ihtiyaçlarını karşılayacak tümceler de kurmak isteyecektir. Anlaşıldığı kadarıyla kesin bir özne ve yüklemin bulunması şartı, önerme oluşturmak içindir. O zaman yargı ve önerme arasında bir bağ olsa da bu ikisi birbirlerinden farklıdır. Yargı; dilbilgisine göre tümce ise, tümcenin temel şartı yüklem ise ve yüklem için Aristo tarafından "*öznesi üzerine bilgi veren her şeyi kapsar."* deniyorsa yargının tanımı belki de şöyle olabilir: ***Bir olay, olgu, duygu ve düşünce hakkında bilgi verici söz***. Böyle bir tanımın içine kesin bir gerçeklik ve zaman bildiren haber/bildirme türleri; dilek, emir, soru gibi türlerle birlikte girecektir. H. İbrahim Delice'nin yukarıda alıntıladığımız haklı itirazındaki *"bir sözcük ya da sözcük öbeği de cümle içinde yerine göre yargı ifade edebilir."* ifadesi de yerini bulacaktır.

Bir yargının meydana gelmesinde kesin şart olarak kip ekinin bulunmasının öne sürülmesi de kip kavramının yanlış anlaşılması belki de yanlış çevrilmesi ile ilgilidir. Burada *zaman/tense* ve *kip/modality* kavramlarını da açıklamak doğru olacaktır. *Zaman/tense*, "*hakkında konuşulan durumun, belirli bir gönderge zamanına göre konuşma noktasından önceye, sonraya ya da bu noktaya işaret eden zamana dair konumu ifade eder."* (GÖKSEL ve KERSLAKE, 2005: 283). Dilde, *kiplik/modality* terimi ise "*konuşurun, ifadenin gerçekliğine bağlılık derecesine göre istek, olasılık, gereklilik açısıyla ilgili karmaşık bir kategoridir. Zaman ve görünüşün aksine zamanla ilgili değildir. Bir durumun doğrudan bilinen bir gerçeklik şeklinde ya da başka bir şekilde ifade edilmesiyle ilgilidir.*" (GÖKSEL ve KERSLAKE, 2005: 284-294). Aristo, yargının kipliği bakımından önermeleri sınıflandırırken önermenin biçimini değil; içeriğini göz önünde tutarak bir sınıflandırma yapar. Önermenin kipliği sadece yüklemde değil bir sıfat ya da belirteçte bile bulunabilir. Bu bakış açısıyla Aristo kipliği bakımından üç tip önermeden bahsedecektir. *Yalın, zorunlu ve mümkün önermeler* (EYÜBOĞLU ve YANKIN, 2006: 40-41). Dildeki kiplik/ modality anlayışıyla mantıktaki anlayışın paralelliği görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında kip terimi de dilbilgisi çalışmalarında zaman yerine kullanıldığı için bir tümcenin oluşmasında zaman ekinin gerekliliği bir şart olarak sürülmüş gibi görülmektedir.

Eylemsilerin bir yargı bildirmemelerinin gerekçesi olarak zaman eki almamış olmaları ve bir özneye bağlanmamış olmaları gösterilir (KARAHAN, 1994: 19-23). Eylemsiler, çekimsiz eylem kategorisine sokuldukları için yan tümce kurmadıkları düşünülür.

İlk önce çekimsiz eylemlerin kesin kişi ve zaman bildirmediği görüşüne bakılırsa:

Eylemsilerin zaman ve kişi bildirme özellikleri olmadığı iddia edildiği halde birçok dilbilgisi kitabında sıfat fiil/ortaç ekleri zamanlarına göre sınıflandırılır ya da bunların zaman anlamlarına vurgu yapılır (ERGİN, 1997: 333-338; KORKMAZ, 2003: 911-966, BAYRAKTAR, 2004: 46). Madem bu ekler zaman anlamı içermiyorlar, eklerin zaman ölçütlerine göre sınıflandırılmalarına da gerek duyulmamalıdır. Eylemsi ekleri Türk dillerinde zaman çekim ekleri olarak tek başlarına ya da bir asıl eylemi yardımcı eyleme bağlayarak –Türkiye Türkçesinde kurallı birleşik eylem olarak adlandırdığımız yapılar- bir eylemin görünüş ve zamanını belirleyen ekler olarak karşımıza çıkarlar (ÖNER, 1998: 147, 151, 156,161,171; Türk Lehçeleri Grameri, 2007: 206, 210, 266, 268, 272, 323, 324, 326, 330,331, 387, 388, 389, 390, 394, 395, 396, 397, 586, 587, 588, 591, 593, 641, 642, 643, 644, 649, 650, 651, 1045, 1046, 1047, 1048, 1052, 1062, 1062, 1063). Bu, eylemsilerin Eski Türkçeden beri getirdiği bir özellik olarak belirmektedir (BAYRAKTAR, 2004: 380-381). Eylemsi eklerinin –en azından ortaç ve ulaçların-Türk dili tarihi boyunca hem zaman çekiminde hem kalıcı eylem adları oluşturmada hem de geçici olarak bir eylemi tümcenin içerisinde adın gireceği görevlerden birine sokma olmak üzere üç farklı işlevi görülmektedir (KARAAĞAÇ, 2011: 169). Bu eklerin Türk dilinin çeşitli tarih ve alanlarında zaman çekim ekleri olarak kullanılmaları Üstünova'nın aşağıda alıntılanan, çekimsiz eylemler hakkındaki görüşünü destekler niteliktedir.

> *Her eylemin –ister bitmiş/çekimli ister bitmemiş/eylemsi [çekimsiz] olsun bir yapılma zamanı bir de yapanı olmak zorundadır. Bu; bir iş, oluş, kılıştan söz edebilmek için olmazsa olmaz türünden bir koşuldur. Çünkü bir işin, oluşun, kılışın var olabilmesi iki şeye bağlıdır: İlki hareketin yapıcısı, ikincisi hareketin yapılma zamanı. Bu nedenle –isterse eylem kökü olsun, isterse eylem gövdesi, isterse bileşik eylem tabanı olsun- içinde bir zaman kavramı taşırlar ve*

> *edilgenlik eki almamış tüm eylemler etkendir. Yani özneleri vardır. …(Eylemsilerin) bir yüzleri eyleme, diğer yüzleri ada dönüktür. Bu nedenle nesneleri, geçici hareket vasıfları ile karşıladıkları gibi, soyut hareket halini ve hareketi de karşılayabilirler. Ancak çekimlenmemiş eylem olduklarından bunu zamana ve kişiye bağlı olarak göstermezler. Fakat bu onların yapılma zamanlarıyla yapan kişilerinin olmadığını göstermez.* (ÜSTÜNOVA, 2010: 33-34).

Eylemsi –özellikle ortaç- eklerinin zaman ekinden farklılaşmasının nedeni sadece dizimseldir. Türkçede bir sıfat tamlaması öğelerinin yerleri değiştirilerek dizilecek olursa belki anlamca aynı; fakat dizimce farklı iki yapı ortaya çıkar. Örneğin: *mavi elbise* iki addan birinin diğerini nitelemesi sonucu ortaya çıkan sıfat tamlaması olarak adlandırdığımız öbektir. Bu öbek, öğelerine ayrılacak olursa ***mavi***: *sıfat/tamlayan*, ***elbise***: *ad/tamlanan* olarak işaretlenir. Aynı yapının öğelerini yer değiştirelim: *Elbise mavi*. ***Mavi*** sözcüğü, sözlüksel olarak niteleme özellikleri korunmakla birlikte, sözcüğün dizimsel görevi bu öbek için artık değişmiştir; yine benzer durum ***elbise*** için geçerlidir. Bu öbek anlamca elbisenin ***mavi*** olma niteliğini gösterse de artık ***mavi*** sözcüğünü görevi sıfat değil; yüklemdir.

Benzer şekilde eylemsi öbeklerinin dizimlerinin değiştirilmesi, öbeği oluşturan unsurların işlevlerinin değiştirilmesi anlamına gelecektir. Örneğin: ***Batmış güneş*** öbeğindeki ***bat-*** eylemi genel kabule göre bir eylemsidir ve zaman anlamı taşımamaktadır. Buradaki {–mIş} eki, yine genel kabule göre bir eylemden sıfat türeten, eklendiği eylemi kişi ve zaman bildirmeden bir sıfat görevine sokan bir ortaç ekidir. "Güneş" sözcüğü ise sıfat tamlamasına denk olan bu öbekte, nitelenen ad görevine girer. Ancak aynı sözcükleri dizimlerini değiştirerek kullanacak olursak "Güneş batmış." tümcesini üretmiş oluruz. Bu durumda, tümce niteliği kazanmış bu öbekte ***güneş*** sözcüğünün görevi değişir ve özne olur, ***bat-*** eylemi ise – genel kabule

göre kişi ve zaman bildirdiği için- yüklemdir. Anlaşılacağı gibi burada ilk örnekteki ***batmış*** sözcüğü ve ikinci örnekteki ***batmış*** sözcüğü arasında biçimsel herhangi bir fark bulunmamaktadır. Burada fark tamamen dizimseldir. Aynı sözcük dizimsel görevleri farklı olduğu için farklı iki göreve girmektedirler ve anlamsal olarak aralarında aslında bir fark yoktur. Eylemlerin gerçekleştirilebilmeleri için gerekli olan yapılma zamanı ve yapanın bulunması koşulu (ÜSTÜNOVA, 2010: 33-34) her ikisinde de bulunmaktadır. Bu anlamda ister sıfat görevinde olsun ister yüklem, her iki örnekte de ***batmış*** sözcüğü bir zaman ve kişiye işaret edecektir. Her iki örnekte de işi yapan yani özne, ***güneş*** sözcüğüdür.

Eylemsilerin dizimsel kullanımlardan ortaya çıkan bir eylem biçimi olduğu konusunda benzer düşünceleri savunan bir başka araştırmacı da Faruk Gürbüz'dür. Gürbüz, "Fiilleri Sıfat-Fiil Yapan Ekler Midir, Kullanım Mı?" (2010: 1-21) adlı çalışmasında ortaçların Türkçe ders kitaplarında işlenişi ve tanımlanışlarını ayrıntılı bir şekilde değerlendirdikten sonra şunları söyler:

> *Görülüyor ki sıfat-fiiller tanıtılırken bağlamlardan koparılarak tanıtılıyor. Bu da ciddi yanılgılara yol açıyor. Evvela fiiller nerede, yani hangi bağlamda sıfat olurlar, bunu göstererek işe başlanmalı. Mesela, paragrafta geçen, asıl olarak geçici biçimde isim yaparlar.'çok bulanık ve kapalı bir ifadedir. İsim yapan etken nedir? Sıfat-fiiller mi isim yaparlar? Halbuki sıfat-fiil, yalnızca kullanıldığı bağlamda kendini belli eder. Mesela, 'bilmiş çocuk' şeklindeki bir tamlamada, 'bilmiş'in sıfat görevinde kullanıldığı anlaşılır. Yine, 'Bilmişe bak!' şeklindeki bir cümlede de 'bilmiş' fiilinin, yani çekimli fiilin isim olduğu anlaşılır. Burada, sıfat-fiile 'İsim yapar.' demekle, öyle sanıyorum ki, sıfat-fiiller isim olarak da kullanılabilir denmek istenmiş olmalıdır. Çünkü burada 'bilmiş' fiilini veya cümlesini isim yapan sıfat-fiil değildir. Bu fiili isim yapan tek sebep, onun 'Bilmişe bak!' şeklinde bir cümlede kullanılmış olmasıdır. Yani burada 'bilmiş'*

fiilini 'kullanım' isim yapmıştır. O da bu sebeple isim olmuştur. Yapmak ve olmak ayrı şey ifade ederler. 'Bilmiş çocuk' sıfat tamlamasında da 'bilmiş' fiilini sıfat yapan yine kullanımdır. Yani ne tek başına '-mış' ekidir, ne tek başına 'bil-' fiilidir. Bu yüzden, 'Asıl olarak geçici biçimde isim yaparlar' ifadesini açık bir ifade olarak mütalaa etmemekteyiz. Doğrusu şöyle olmalıdır: Çekimli fiiller, kullanımda sıfat da isim de olurlar/olabilirler (2010: 6).

Faruk Gürbüz, adı geçen çalışması boyunca eylemsi olarak konusunda ele alınan eklerin ve sözcüklerin dizimsel kullanımları nedeniyle sıfat görevine girdikleri görüşünü savunur. Bu anlamda "-mış, -acak, -an, -ası…" eklerinin aslında birer zaman eki oldukları bunların dil içindeki kullanımları sırasında dizimsel görevlerinin değiştiğini belirtir. Çalışmasının ilerleyen bölümlerinde bu eklerin Türk dillerindeki işlevlerini de karşılaştırarak aynı eklerin Türk lehçelerinde de zaman çekiminde kullanıldıklarını belirtir (GÜRBÜZ, 2010: 10-11). Gürbüz'ün vardığı sonuç, yapım ekleri olarak sınıflandırılan eklerin temelde çekim eki oldukları; "Gel-en adam, kahrol-ası dünya, bil-mez çocuk, koş-ar adım, gel-ecek yıl, bil-miş biri" gibi örneklerdeki kullanımlarda kip anlamlarını korumakla birlikte sıfat görevinde kullandıklarıdır (GÜRBÜZ, 2010: 20).

Bugün eylemsi eki olarak sınıflandırdığımız ortaç ve ulaç eklerinin tarihî ve modern Türk lehçelerinde zaman eki olarak kullanıldıkları âşikârdır. Öyleyse burada tartışılması gereken eylemsilerin zaman anlamı bildirip bildirmedikleri değildir; çünkü yukarıda bahsettiğimiz üzere eylemlerin kiplik özellikleri onların anlamsal özellikleri ile ilgilidir. Eylemsiler ve birleşik tümceler konusu ise anlamla ilgili olmaktan çok dizimle ilgilidir. Eylemsi eklerinin, eyleme eklenen ekler olduğu görüşü tartışmaya açılmalıdır. Burada asıl sorulması gereken soru eylemsi eklerinin eyleme mi yoksa

tümceye mi geldiğidir. Bu sorunun yanıtı, Gürbüz'ün yaptığı yorumu biraz daha ileri taşıyacaktır.

Yukarıda örneklediğimiz gibi *güzel kız, hızlı araba, beyaz kâğıt* gibi öbekler dizimsel özellikleri nedeniyle birer sıfat tamlaması oluştururken bu öbeklerin öğeleri ters çevrildiğinde; yani *kız güzel, araba hızlı, kâğıt beyaz* şeklinde dizildiklerinde dizimsel özellikleri nedeniyle tümce oluştururlar. Öğelerin sözlük anlamlarında değişiklik yoktur ve içerikleri değişmez; ancak dizimsel konumları –bir sözcüğün bir tümce ya da öbek içindeki yeri- nedeniyle sözcüklerin görevleri değişir.

Benzer şekilde Türkçe bu özelliği tümce boyutuna da taşımış görünmektedir. Birbirleriyle anlamca bağlantılı olan ve kimi zaman öğesel ortaklığı da bulunan iki tümceyi tek bir tümce haline getirmek için sıfat tamlamalarının bu özelliğini kullanır.

> *Ortaç ve ulaçlarla türetilen yan önermelerin hepsine semantik yönden yardımcı, sınırlayıcı bir rol verilemez. Görevleri çok kez – örneğin, Avrupa dillerinde bazı ilgi önermelerinin görevleri gibi- özerk ya da hiç olmazsa anlatımsal düzeyde eşit olan önermeleri bağlaç kullanmaksızın birbirine bağlamaktan ibarettir.* (JOHANSON, 1975: 527)

1.	*Canlı yürek,*	*Ege'nin o korkunç derinliklerinden*	*yılmamıştı.*
	ÖZNE	***DOLAYLI TÜMLEÇ***	***YÜKLEM***
2.	*Canlı yürek,*	*merhametinin derinliğinde*	*çatlamıştı.*

I. Tablo

Tümceyi yukarıda, Aristo'nun da yorumlarından da yola çıkarak "bir olay, olgu, duygu ve düşünce hakkında bilgi verici söz" olarak tanımlamıştık. Yukarıdaki tümcelerde *Canlı yürek* öznesi üzerine iki farklı bilgi verilmektedir; ancak konuşur/yazar bu iki bilgiyi tek bir yapıda birleştirmek isteyebilir. Bu durumda tümcenin birini diğerinin içine yerleştirecektir. Böylece tek bir yapı içinde iki bilgiyi sunma imkânı bulacaktır. Aslında burada yapılan sıfat tamlamasını bir

tümceye çevirmek işleminin tersidir. Nasıl ki sıfat tamlamasının sıfat ve ad öğeleri ters dizildiğinde ad ve yüklemden oluşan bir tümce oluşuyorsa burada da yüklem tamlayıcılarıyla beraber özneden önce gelerek bir sıfat tamlaması oluşturur.

TÜMCE	*Ege'nin o korkunç derinliklerinden yılma-y-**an canlı yürek,***	*merhametinin derinliğinde*	*çatlamıştı.*
ÖĞELER	***ÖZNE***	***DOLAYLI TÜMLEÇ***	***YÜKLEM***

II. Tablo

Yukarıda *canlı yürek* öznesi hakkında iki bağımsız tümce olarak verilen bilgilerden biri, *canlı yürek* ortak öznesinin niteliği haline gelmiş tümcenin içinde adın alabileceği bir görev olan sıfat görevine girmiştir. Böylece konuşur/yazar bir ortak özne hakkındaki iki tümceyi tek bir yapı altında vermeyi başarmıştır. {–An} ortaç ekinin "yılma-" eylemine mi geldiği yoksa bu eylemle birlikte tümleyi–cilerinin hepsine mi geldiği sorusu yanıtlanmalıdır; çünkü eylemsi eklerinin sadece eylemlere geldiğini söylemek yanlış görünmektedir. Eylemler dilde yüklem görevine girerler ve onların anlam ve görevleri başta özne olmak üzere diğer tümleyicileriyle birlikte ortaya çıkar. Bu durumda {–An} ortaç ekinin sadece *yılma-* eylemine geldiğini söylemek yanlış görünmektedir.

	Ege'nin o korkunç derinliklerinden	***yılma-***	***y-an***	***canlı yürek***
ÖĞELER	***DOLAYLI TÜMLEÇ***	***YÜKLEM***		***ÖZNE***
	EYLEMSİ ÖBEĞİ=SIFAT			***AD***

III. Tablo

I. tabloda verilen "*Canlı yürek Ege'nin o korkunç derinliklerinden yılmamıştı.*" tümcesinin öğeleri ile II. tabloda eylemsi öbeği halinde dizilerek *canlı yürek* öznesinin sıfatı olan "*Ege'nin o korkunç derinliklerinden yılma-"* tümcesinin öğe dizilişleri arasında fark yoktur. {-An} ortaç eki ***yılma-*** eylemine değil; ***Ege'nin o korkunç derinliklerinden yılma-*** tümcesinin tamamına getirilmiştir. Burada geleneksel tümce bilgisinin yorumu ortaya atılacak ve bu yapının öznesi bulunmadığı için tümce olarak kabul edilemeyeceği söylenecektir; ancak ***canlı yürek*** sözü dizimsel olarak sıfat tamlamasında ad olsa da anlamsal olarak öznedir ve temel tümcenin öznesi olmaya da devam etmektedir.

1. TÜMCE	Dün	sinemada	film	izledik.
ÖĞELER	***BELİRTEÇ TÜMLECİ***	***DOLAYLI TÜMLEÇ***	***BELİRTİSİZ NESNE***	***ÖZNE***
2. TÜMCE	Film	çok güzeldi.		
ÖĞELER	***ÖZNE***	***YÜKLEM***		

IV. Tablo

Yapıca bağımsız olan bu iki tümcedeki anlamsal ve mantıksal bağı birinci tümcedeki nesne görevinde ve ikinci tümcede özne olarak kullanılan ***film*** sözcüğü kurmaktadır. Her iki tümcede ***film*** ve ***biz*** özneleri üzerinde bilgi verilmektedir. Konuşur, bu iki bilgiyi tek bir tümcede vermeyi tercih edebilir. Mantıksal sıralaması ya da anlatmak istediğine göre bu tümcelerden birini temel tümcenin içine yerleştirdiğinde aşağıdaki durum ortaya çıkacaktır.

TÜMCE	Dün sinemada izle-***diğimiz*** film	çok güzeldi.
ÖĞELER	***ÖZNE***	***YÜKLEM***

V. Tablo

Her iki tümcede de üzerinde bilgi verilen ***film*** sözcüğü ***Dün sinemada izle-*** tümcesi tarafından nitelenerek kullanılmıştır. {-DXK} ortaç eki izleme işinin geçmişte yapıldığını bildirirken, eylemi gerçekleştiren özne, sıfat fiil ekinden sonra gelen {-MXz} iyelik ekiyle temsil edilmektedir. Tıpkı sıfat tamlamalarının ters çevrilmesi sonucu tümcenin ortaya çıkmasına benzer bir şekilde tümce ters çevrilmiş, bu sefer sıfat tamlaması ortaya çıkmıştır. Zaman kavramı, geçmiş zaman ekinden gelişen ve dizimsel nedenlerle görevi değişen {-DXK} ortaç ekiyle ifade edilmiş, özne ise isim görevine giren tümce nedeniyle {-MXz} iyelik ekiyle gösterilmiştir. Yine sıfat fiil eki sadece ***izle-*** eylemine değil; tümleyicileri ile birlikte tümceye getirilmiştir.

	Dün	sinemada	***izle-diğ***	***-imiz***	film
ÖĞELER	***BELİRTEÇ TÜMLECİ***	***DOLAYLI TÜMLEÇ***	***YÜKLEM***	***ÖZNE***	***BELİRTİSİZ NESNE***
	EYLEMSİ ÖBEĞİ=SIFAT				***AD***

VI. Tablo

IV. tablo'da birinci tümcede verilen tümce V. tabloda ikinci tümcenin öznesinin sıfatı olmuştur. Burada iki tümceyi mantıksal ve anlamsal olarak bağlayan {-DXK} ortaç ekidir ve {-An} ekinden farklı olarak özneyi temsilen bir iyelik almıştır. {-DXK} ortaç eki yine

izle- eyleminin tümleyicilerini de kapsayacak şekilde bütün tümceye gelmiştir. İddia edilenin aksine zaman ve kişiyi göstermektedir.

Ortaçlar konusunda örnekler çoğaltılabilir. Bu durum yani bir tümcenin diğer bir tümce içinde yardımcı bir öğe olarak bulunması ve kullanılan eylemsi ekinin sadece eyleme değil, tümcenin tamamına geldiği ve sadece dizimsel olarak görevlerini değiştirdiklerini gösterir. Bu yolla bir yargı adlaştırılarak tümcenin içinde bir öğe görevi alır. Aynı durum ulaçlar için de geçerlidir ve ortaçlardan daha açık bir şekilde kendilerini belli ederler.

I. Tümce	Bir arkadaşa	bakacağım
ÖĞELER	***DOLAYLI TÜMLEÇ***	***YÜKLEM***
II. Tümce		Çıkacağım.
ÖĞELER		***YÜKLEM***

VII. Tablo

VII. tabloda gizli özneleri "ben" olan ve 1. tekil kişi üzerine bilgi veren iki tümce bulunmaktadır. Bu tümceler öncelik-sonralık, neden-sonuç, koşul-sonuç gibi ilişkiler göz önünde tutularak tek bir tümce içinde verilebilir.

TÜMCE	Bir arkadaşa bakıp	çıkacağım
ÖĞELER	***BELİRTEÇ TÜMLECİ***	***YÜKLEM***

VIII. Tablo

Öncelik sonralık ilişkisine göre, VII. tablodaki ilk tümce, VIII. tablodaki tümcenin belirteci olmuştur. Bunu sağlamak için

konuşur/yazar birinci tümceyi belirteçleştirmek için {-Xp} ulaç ekini kullanır. Yine burada öznenin ve zamanın anlamının bulunmadığı gerekçesiyle yargının oluşmayacağı iddiası ortaya atılacaksa da belirteçleşen tümcenin, temel tümcenin öznesini ve yüklemindeki gelecek zaman ekini ortak kullandığı açıktır.

Bu örnekte de {-Xp} ulaç eki sadece eyleme gelmemiştir. Ek tümleyicileriyle birlikte yükleme yani tümceye gelmiştir.

EYLEMSİ ÖBEĞİ	Bir arkadaşa	***bak-***	***ıp***
ÖĞELER	***DOLAYLI TÜMLEC***	***YÜKLEM***	
	BELİRTEÇ TÜMLECİ		

IX. Tablo

IX. tablodaki eylemsi öbeğinin öğeleri ve öğelerinin dizilişiyle VII. tablodaki birinci tümcenin öğeleri ve öğelerinin dizilişi arasında bir fark yoktur. Buradan da anlaşılacağı gibi, ulaç eki eylemi değil tümceyi belirteç görevine sokmuştur.

I. Tümce	Yağmur	başladı.	
ÖĞELER	***ÖZNE***	***YÜKLEM***	
II. Tümce	Ahmet	şemsiyesini	açtı.
ÖĞELER	***ÖZNE***	***BELİRTİLİ NESNE***	***YÜKLEM***

X. Tablo

Yukarıdaki iki tümce anlamca ve yapıca bağımsız görünmektedir. Ancak konuşur/yazar bu iki bağımsız tümceyi neden-sonuç ve öncelik-sonralık ilişkisi ile birleştirmek istediğinde seçeceği yollardan biri ulaç kullanmak olacaktır:

TÜMCE	Yağmur başlayınca	Ahmet	şemsiyesini	açtı.
ÖĞELER	***BELİRTEÇ TÜMLECİ***	***ÖZNE***	***BELİRTİLİ NESNE***	***YÜKLEM***

XI. Tablo

Anlatıcı bu şekilde, X. tablodaki birinci tümceyi, ikinci tümcenin bir öğesi haline getirmiştir.

EYLEMSİ ÖBEĞİ	Yağmur	***başla-***	***(y)ınca***
ÖĞELER	***ÖZNE***	***YÜKLEM***	
	BELİRTEÇ TÜMLECİ		

XII. Tablo

Eylemsi öbeğinin öğelerinin dizilişi, X. tablodaki birinci tümcenin öğelerinin dizilişiyle aynıdır. {-XnCA} ulaç eki sadece eyleme değil tümceye getirilmiştir. Bu şekilde tümce adların tümcede girebileceği bir görev olan belirteç tümleci görevini alabilmesi için adlaştırılmıştır.

I. Tümce	Kedi	kırmızı ışığı	av	sandı.
ÖĞELER	***ÖZNE***	***BELİRTİLİ NESNE***	***BELİRTİSİZ NESNE***	***YÜKLEM***
II. Tümce	Kedi	kırmızı ışığı		kovaladı.
ÖĞELER	***ÖZNE***	***BELİRTİLİ NESNE***		***YÜKLEM***

XIII. Tablo

Yukarıdaki iki tümce öğeleri bakımından ortaklık göstermektedir. Ortak bir özne ve bu öznenin üzerinde iki farklı işin

gerçekleştirildiği iki nesne hakkında bilgi verilmektedir. Anlatıcı, bu iki tümceyi aralarında durum-sonuç ilişkisine de dayandırarak tek bir yapı içinde vermeyi tercih edebilir.

TÜMCE	Kedi	kırmızı ışığı	av	sanarak	kovaladı
ÖĞELER	***ÖZNE***	***BELİRTİLİ NESNE***	***BELİRTEÇ TÜMLECİ***		***YÜKLEM***

XIV. Tablo

XIV. tablo dikkatle incelenek olursa, XIII. tablodaki birinci tümcenin, ikinci tümce içinde belirteç tümleci olarak kullanıldığı ve ***kedi*** öznesinin ve her iki tümcede de ortak kullanılan ***kırmızı ışığı*** nesnesinin hem temel tümcenin yüklemi olan ***kovaladı*** çekimli eylemiyle hem de eylemsi öbeğini oluşturan ***sanarak*** çekimsiz eylemiyle ortak kullanıldığı görülür. Eylemsilerle kurulan yan tümcelerin yargı bildirmemesi için ortaya atılan özne yokluğu iddiası buna benzer örneklerle çürütülebilir.

EYLEMSİ ÖBEĞİ	Kedi	kırmızı ışığı	av	***san-***	***arak***
ÖĞELER	***ÖZNE***	***BELİRTİLİ NESNE***	***BELİRTİSİZ NESNE***	***YÜKLEM***	
	BELİRTEÇ TÜMLECİ				

XIV. Tablo

XIV. tablo, temel tümcedeki ***kovaladı*** yüklemini durum açısından belirten ***Kedi kırmızı ışığı av sanarak*** eylemsi öbeğinin tıpkı XIII. tablodaki birinci tümce gibi öğelerine ayrıldığını gösterir. Bu da anlatıcının iki tümceyi birbirine bağlamak için kullandığı {-ArAK} ulaç ekinin sadece ***san-*** eylemine değil; bu eylemle birlikte tüm tümleyicilerine, yani tümceye geldiğini gösterir.

1. TÜMCE	Adnan	sabahtan beri	övünüyordu.
ÖĞELER	***ÖZNE***	***BELİRTEÇ TÜMLECİ***	***YÜKLEM***
2. TÜMCE	Adnan	bundan	yorulmadı.
ÖĞELER	***ÖZNE***	***DOLAYLI TÜMLEÇ***	***YÜKLEM***

Tablodaki birinci ve ikinci tümceler anlamsal olarak birbirlerine bağlıdırlar. Her iki tümcede de ***Adnan*** ortak öznesi üzerine bilgi verilmektedir. Konuşur/yazar, bu iki bilgiyi tek yapı altında vermek isterse mantıksal sıralama içinde asıl anlatmak istediğini temel tümce olarak belirleyecek ve onun açıklayıcısı olarak diğer tümceyi, bu temel tümcenin içine bir öğe olarak yerleştirecektir.

TÜMCE	Adnan	yorulmadan	sabahtan beri	övünüyordu.
ÖĞELER	***ÖZNE***	***BELİRTEÇ TÜMLECİ***	***BELİRTEÇ TÜMLECİ***	***YÜKLEM***

XVI. Tablo

XVI. tabloda Adnan öznesi hakkında iki bilgi tek bir tümcede verilmiştir. Tümcenin belirteç tümlecini oluşturan ulaç incelenecek olursa şu durum ortaya çıkacaktır:

EYLEMSİ ÖBEĞİ	Adnan	***yorulma***	***-dan***
ÖĞELER	***ÖZNE***	***YÜKLEM***	
	BELİRTEÇ TÜMLECİ		

XVII. Tablo

Temel tümcenin öznesi olan ***Adnan*** sözcüğü, eylemsi öbeğinde de benzer bir biçimde özne görevindedir. XV. tabloda verilen ikinci tümcedeki yapısal ve anlamsal ilişkiyle ***yorul-*** eylemine bağlanmıştır ve görevi yine aynı biçimde öznedir.

Örnekler çoğaltılabilir. İsim-fiillerle yapılan yan tümcelerde bu yapıyı sezmek zorlaşsa da yine aynı durum gerçekleşmektedir. Konuşur en az iki tümceden birini mantıksal ve anlam ilişkilerine göre temel tümce olarak kabul edip diğerini tümcede ismin girebileceği görevlerden birine sokarak anlamsal ve mantıksal olarak ilişkili iki bilgiyi, tek bir tümcede verir.

1. TÜMCE	Mektup	yazıyordu	
ÖĞELER	***NESNE***	***YÜKLEM***	
2. TÜMCE	Bu	onun için	çok zevkliydi.
ÖĞELER	***ÖZNE***	***DOLAYLI TÜMLEÇ***	***YÜKLEM***

XVIII. Tablo

Tabloda anlamca bağıntılı iki bağımsız tümce olarak verilen bilgiler birleştirilmek; tek bir yapı altında verilmek istenebilir. Bu durumda tablodaki birinci tümce ikinci tümcenin içine adlaştırılarak yerleştirilir. Tıpkı tümcenin sıfatlaştırılması ya da belirteçleştiril–mesinde olduğu gibi bunun için Türkçede kullanılan özel ekler vardır. İsim fiil ekleri adıyla anılan bu ekler tümceye getirilecek. Bu ekle adlaşan tümce; ana tümcenin içinde bir öğe göreviyle kullanılacaktır.

TÜMCE	Mektup yazmak	onun için	çok zevkliydi.
ÖĞELER	***ÖZNE***	***BELİRTEÇ TÜMLECİ***	***YÜKLEM***

XIX. Tablo

XVIII. tablonun birinci tümcesindeki bilgi ve ikinci tümcedeki bilgi ***bu*** adılıyla bağlanmıştır. İki tümce arasındaki anlamsal bu bağlantı nedeniyle birinci tümce ikinci tümcenin öznesi haline getirilebilmiştir. *"Mektup yazıyordu."* tümcesi, dizimsel özelliklerine dokunulmadan {-mAK} ekini alarak temel tümcenin öznesi haline getirilmiştir.

EYLEMSİ ÖBEĞİ	Mektup	***yaz-***	***mak***
ÖĞELER	***ÖZNE***	***YÜKLEM***	
	ÖZNE		

XX. Tablo

XX. tablo ile XVIII. tablodaki birinci tümce karşılaştırıldığında dizimsel olarak bir fark olmadığı, {-mAK} isim-fiil ekinin sadece ***yaz-*** eylemine getirilmediği, eylemin tümleyicisi olan ***mektup*** sözcüğüyle birlikte ***mektup yaz-*** dizimini etkilediği görülür.

1. TÜMCE	Üç günden beri	beni	aramıyor.
ÖĞELER	***BELİRTEÇ TÜMLECİ***	***BELİRTİLİ NESNE***	***YÜKLEM***
2. TÜMCE	Buna	üzüldüm.	
ÖĞELER	***DOLAYLI TÜMLEÇ***	***YÜKLEM***	

XXI. Tablo

XXI. tablo, iki bağımsız tümceden oluşmaktadır. Verilen bilgiler arasındaki anlamsal bağ, okuyucu tarafından ***buna*** adılıyla mantıksal olarak sağlanır. Ancak konuşur/yazar, birbirlerine mantıksal olarak bağlı bu iki tümceyi tek bir tümce içinde vermek isteyecektir. Bu

durumda ikinci tümceyi, birinciye bağlayan ***buna*** adılının yerini görevsel olarak alacaktır; çekimli bir tümceni dolaylı tümleç görevine girebilmesi için adlaşması gerekmektedir. Bu, {-mA} isim fiil ekiyle sağlanabilir.

TÜMCE	Üç günden beri beni aramamasına	üzüldüm.
ÖĞELER	***DOLAYLI TÜMLEÇ***	***YÜKLEM***

XXII. Tablo

Birinci tümce, ikinci tümcenin dolaylı tümleci olarak görev almış ve ***buna*** sözcüğünün temsil ettiği anlamsal özellikleri ve yaptığı görevi üstlenmiştir. Dolaylı tümleç görevine giren bu tümcenin öznesinin bulunmadığı, zaman kavramı içermediği iddia edilerek yargı iletmediği söylenegelmiştir; ancak tümcede zaman kavramı ***üç günden beri*** öbeğiyle sezdirilmektedir ki bu çalışmamızın başında Aristo'nun kiplik hakkında söylediklerine benzer. Yine öznenin ***aramamasına*** sözcüğündeki üçüncü tekil kişi iyelik eki tarafından temsil edildiği söylenebilir.

EYLEMSİ ÖBEĞİ	Üç günden beri	beni	arama-	masi
ÖĞELER	***BELİRTEÇ TÜMLECİ***	***BELİRTİLİ NESNE***	***YÜKLEM***	
	DOLAYLI TÜMLEÇ			

XXIII. Tablo

Eylemsi öbeği incelendiğinde, öğelerinin ve öğelerinin dizilişinin farklı olmadığı görülür. Eylemlere geldiğini varsaydığımız {-mA} isim fiil ekinin ***arama-*** eylemine değil; tümleyicileriyle birlikte oluşturduğu öbeğe geldiği anlaşılır.

1. TÜMCE	O	geldi.		
ÖĞELER	***ÖZNE***	***YÜKLEM***		
2. TÜMCE	Bununla	oda	sessizliğe	büründü
ÖĞELER	***BELİRTEÇ TÜMLEÇİ***	***ÖZNE***	***DOLAYLI TÜMLEÇ***	***YÜKLEM***

XXIV. Tablo

Tablodaki tümceler yapısal olarak iki bağımsız tümce olsalar da birinci ve ikinci tümceler arasında ***bununla*** adılıyla anlamsal bir ilişki kurulmuştur. Konuşur/yazar bu tümcelerde verilen iki bilgiyi tek bir tümcede vermeyi de tercih edebilir. Bunu yapabilmek için ***bu*** adılıyla temsil edilen birinci tümceyi aynı görevle tümcenin içine yerleştirmek gerekmektedir. Bunun için birinci tümcenin uygun isim-fiil ekiyle adlaştırılması yeterlidir.

TÜMCE	Onun gelişiyle	oda	sessizliğe	büründü.
ÖĞELER	***BELİRTEÇ TÜMLECİ***	***ÖZNE***	***DOLAYLI TÜMLEÇ***	***YÜKLEM***

XXV. Tablo

XXIV. tablodaki birinci tümce {-Iş} eki getirilerek adlaştırılmış, ikinci tümcedeki ***bu*** adılının yerine getirilmiştir. Böylece tümce, belirteç tümleci olarak görev almıştır. Zaman kavramı açıkça belirtilmese de temel tümcenin yükleminden sezilebilmektedir. İki tümce arasındaki öncelik sonralık ya da neden-sonuç ilişkisi tümcelerin bağlanışında seçilen isim-fiil ekini ve zaman kavramını belirlemiştir. Ayrıca, ***onun gelişi*** şeklinde adlaştırılmış be {+lA} birliktelik ekiyle belirteç tümleci görevine getirilmiş birinci tümcenin öznesi, yapısal olarak olmasa da anlamsal olarak ***onun gelişi*** ad

tamlasındaki tamlayan ve üçüncü tekil kişi iyelik ekinde temsil edilmektedir. ***Gel-*** eylemi ***bürün-*** eyleminden önce ve geçmiş zamanda gerçekleştirilmiştir.

1. TÜMCE	Evin her tarafını	güzelce	temizleyin.
ÖĞELER	***BELİRTİLİ NESNE***	***BELİRTEÇ TÜMLECİ***	***YÜKLEM***
2. TÜMCE	Bunu	istiyorum.	
ÖĞELER	***BELİRTİLİ NESNE***	***YÜKLEM***	

XXVI. Tablo

Her iki tümcedeki bilgiler tek bir tümcede toplanmak istediğinde aşağıdaki tabloda gösterilen durum ortaya çıkar.

TÜMCE	Evin her tarafını güzelce temizlemenizi	istiyorum.
ÖĞELER	***BELİRTİLİ NESNE***	***YÜKLEM***

XXVII. Tablo

XXVI. tabloda konuşur/yazar iki farklı bilgiyi iki bağımsız tümcede vermiştir. Konuşur/yazar birinci tümcedeki bilgiyi ikinci tümceye bağlayabilmek için ***bunu*** adılını kullanmıştır. Adılların temsil edebilme özelliği sadece adlarla sınırlı değildir; burada ***bunu*** adılı tablodaki birinci tümceyi temsil etmektedir. Bu nedenle iki tümce, tek bir tümce içinde verilmek istendiğinde birinci tümce, ikinci tümcenin nesnesi olacaktır; ancak dilsel bir öğenin tümcede nesne görevine girebilmesi için, adlaşması gerekmektedir. Bu nedenle

tümce, öbek olarak adlaştırılmalıdır. Tümcenin adlaştırılabilmesi için de isim-fiil eklerinden {-mA} ekine başvurulmuştur. XXVII. tabloda bulunan belirtili nesne görevindeki eylemsi öbeğinin öğe dizilişi, XXVI. tablodaki birinci tümcenin öğe dizilişi ile karşılaştırıldığında her iki öbeğin de dizimsel olarak aynı olduğu görülür:

EYLEMSİ ÖBEĞİ	Evin her tarafını	güzelce	temizle-	me+	niz+	i
ÖĞELER	***BELİRTİLİ NESNE***	***BELİRTEÇ TÜMLECİ***	***YÜKLEM***		***ÖZNE***	
	BELİRTİLİ NESNE					

XXVIII. Tablo

XXVIII. tabloda gösterilen eylemsi öbeği, "***Evin her tarafını güzelce temizleyin.***" tümcesinin {-mA} eylemsi ekiyle adlaştırılmasıyla oluşturulmuştur. Yargı, yapılan iş hakkındaki bilgi zaten ***temizle-*** eyleminde bulunmakta; ancak tümcenin adlaşması nedeniyle özne, {+nIz} ikinci çoğul kişi iyelik ekinde temsil edilmektedir.

Birleşik tümce konusu, üzerinde daha derinlemesine tartışmalara ihtiyaç duyan bir konudur. Bu konunun çözülmesi için yargı kavramı üzerinde bir fikir birliğine varılmalıdır. Bunun için de sadece dil çalışmalarını baz almak yeterli olmamaktadır. Anlaşılmaktadır ki tümce, ***yargı*** ve sentaks konusunda eski çağ mantıkçılarının -özellikle Aristo'nun-gerçekleştirdiği çalışmalar ve onların kullandıkları, bugün bile hâlâ kullanılan terimlerin açıklamaları (ÜÇOK, 2004: 189-192) dikkate alınmalıdır. Dil bilgisi çalışmalarında kullanılan yargı kavramı, klasik mantıkta önermeye

denk gelmektedir. Gündelik dilde her an, doğrulanabilir bilgiler aktaran önermeler kullanılmaz. Yargı, doğrulanabilir bir bilgi olmak zorunda değildir. Bu nedenle kesin bir zaman bildirmek zorunda değildir. Bu nedenle, yargının kesinlikle çekimli bir eylem bulundurması gerektiği iddia edilemez. Bu durumda bir tümcenin oluşması için zaman ve kip eki almış bir eylemle ya da ek-eylem almış bir addan oluşması her zaman beklenmemelidir.

Türk dili araştırmalarında oldukça fazla tartışma konusu olan ***zaman/tense*** ***kip/modality*** kavramları da birbirine karışmış durumdadır. Yukarıda kısaca değindiğimiz, ancak oldukça karmaşık görünen ***zaman/tense*** ve ***kip/modality*** kavramları üzerinde de düşünülmelidir[2]. Zaman/tense, konuşurun özne üzerinde verdiği bilginin konuşma anına göre zamanın içerisinde nereye düştüğü ile ilgili bir durumdur. ***Kip/modality*** ifadenin gerçekliğine bağlılık derecesine göre istek, olasılık, gereklilik açısıyla ilgili bir durumdur. Bu iki tanım da Aristo'nun yargı ve önerme arasındaki farkı belirlerken ileri sürdüğü koşullara uygun düşmektedir. Bu durumda zaman eki olmalıdır, kesin zaman bildiren ek taşımalıdır koşullarının yargı için öne sürülemeyeceği görülür. Bu, durumda birleşik tümcelere karşı kesin zaman bildirmedikleri için yargı iletmezler hükmü de ortadan kalkacaktır; çünkü birleşik tümcelerde çekimli eylemler dışındaki çekimsiz eylemler iyelik ekleri, eylemsi eki gibi unsurlarla zaman ve kiplik içeriklerini kazanırlar. Böylece üzerinde söz edilen kavram yani özne, eylemin gerçekleştiği zaman ve kiplik anlamlarını yansıtabilirler. Eylemsi öbeklerinin kişi ve zaman bildirmedikleri görüşü geçerli değildir.

---

[2] Bu konudaki tartışmalar için bk. Julian Rentzsch, "Modality in the Turkic Languages from a Historical and Comparative Perspective Form and Meaning". Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 2015.

Bu makalenin temel noktası, eylemsi öbeklerinin dizimsel özellikleridir. Türk dili çalışmalarında eylemsiler, eylem kök ve gövdelerine getirilen eklerle türetilen, kişi ekleri alarak çekime girmedikleri için yargı bildirmeyen eylemler olarak tanımlanırlar. Tümcenin içinde ad, sıfat, belirteç olmaları nedeniyle zaman gösteren ekler alabilseler de ad sınıfına girdikleri kabul edilir. (KORKMAZ, 2003: 863). Burada düşülen en büyük yanılgı eylemsi eklerinin eylemlere geldiğidir. Oysaki eylemlerin yapısal ve anlamsal özellikleri ancak tümleyicileri ile birlikte ortaya çıkar. Tek başına bir eylemin tümce oluşturması, yapısal ve anlamsal değerinin ortaya çıkması için bile kendisinden önce ve sonra söylenenlerin bulunması gerekir. Yukarıdaki tablolarda verilen örnekler göz önünde tutulduğunda eylemsi eklerinin sadece eyleme gelmediği, eylemin tümleyicileriyle birlikte bir tümceye geldiği söylenebilir. *Aslında eylemsi ekleri, eylemlere gelerek onları adlaştıran ekler değillerdir. Bu ekler, tümcelere eklenerek onları adlaştıran eklerdir*. Bu durum eylemsi öbeklerinin tıpkı çekimli bir eylemin yüklem olması ile oluşturulan öbeklerde olduğu gibi öğelerine ayrılabilmesiyle açıklanabilir; çünkü eylemsi eki almış *eylemler oluş ve durum bildirebilirler, olumlu veya olumsuz biçimleri yapılabilir, bir türü zaman gösteren ekler de alabildiği için bu yönleri ile fiil özelliği taşırlar* (KORKMAZ, 2003: 863). Bu ekler eklenerek oluşturulmuş, eylemsi adıyla anılan sözcükler; eylem özelliğini taşıdıklarından tıpkı çekimli eylemler gibi özne, tümleç gibi tümleyiciler alabilmektedirler. Çekimli bir eylemin öznesi, tümleci olarak ya da sıfat, ad tamlasında tamlayan, tamlanan gibi görevlere girerek adın görevlerini yerine getirirler. Eylemsi eklerinin tanımı şöyle değiştirilmelidir: ***Eylemsi ekleri, tümcelere gelerek onları adlaştıran ve tümcelerin dilin içinde adın girdiği görevlere girmesini sağlayan eklerdir.***

Asıl sorun biçimsel tür ve dizimsel rollerin karıştırılmasından kaynaklanmaktadır. Biçimsel düzey, dizimsel düzey ve anlamsal düzey arasında sıkı bağlar bulunmasına rağmen biçim; anlamla bir tutulmamalıdır (JOHANSON, 1975: 525). Aynı şekilde, dizimsel rolle biçim ve anlam düzeylerinin birbirine karıştırılmaması gerekmektedir. Eylemlere getirilen eklerle türetilen eylemsiler morfolojik olarak adlaşmış gibi görünseler de aldıkları tümleyiciler bakımından eylem olma özelliklerini yitirmedikleri için tümce olma özelliklerini yitirmemektedir. Bunlar aralarında anlamsal bağ bulunan genellikle bir bağlaçla ya da başka bir sözcükle bağlantı kurulabilecek tümceleri bileştirmektedir. Bu nedenle eylemsi ekleri değil ***dizimsel adlaştırıcılar*** (KORNFILT ve WHITMAN, 2011: 1297-1313) olarak görülmeli ve eyleme değil, tümceye gelen ekler olarak değerlendirilmelidir.

Özetlenecek olursa eylemsi öbekleri yargı bildiren tümcelerden türetilmiş adlardır ve aralarında anlam ilgisi bulunan tümceleri birleştirirler. Bunların da tıpkı çekimli eylemlerin sahip oldukları özne, nesne ve tümleç gibi öğeleri bulunur; tek farkları oluşturdukları öbeklerin dilde adın girebildiği görevlere girmeleridir.

KAYNAKLAR:

AKSAN, D. Her Yönüyle Dil -Ana Çizgileriyle Dilbilim-. Cilt 3. 3 cilt. Ankara: TDK Yayınları, 1990.

BAYRAKTAR, N. Türkçede Fiilimsiler. Ankara: TDK, 2004.

DELİCE, H. İ. «Yapı Açısından Cümle Sorunu.» International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Summer 2012: 871-876.

DELİCE, H. İ. Türkçenin Sözdizimi. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2007.

EDİSKUN, H. Türk DilBilgisi. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992.

EKER, S. Çağdaş Türk Dili. 7. baskı. Ankara: Grafiker Yayınları, 2011.

ERCİLASUN, A. B. (dü). Türk Lehçeleri Grameri. Ankara: Akçağ, 2007.

ERGİN, M. Dede Korkut Kitabı (İndeks-Gramer). Cilt II. II cilt. Ankara: TDK Yay., 1997.

ERSOY, F. «Çuvaş Türkçesi.» Türk Lehçeleri Grameri içinde, düzenleyen Ahmet Bican Ercilasun, 1285-1340. Ankara: Akçağ Yayınları, 2007.

EYÜBOĞLU, F. N., N. YANKIN. Lise Mantık Ders Kitabı. İstanbul: Devlet Kitapları, 2006.

GÖKSEL, A., C. KERSLAKE. Turkish: A Comprehensive Grammar. New York: Routledge, 2005.

GÜRBÜZ, F. «Fiilleri Sıfat-Fiil Yapan Ekler Midir, Kullanım Mı?» A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED], no. 44 (2010): 1-21.

JOHANSON, L. «Fiilimsi Önermelerin Görevleri Üzerine.» I. Türk Dili Bilimsel Kurultayına Sunulan Bildiriler (Ankara, 27-29 Eylül 1972). Ankara: Ankara Üniv. Basımevi, 1975. 526-529.

KARAAĞAÇ, G. Türkçenin Sözdizimi. 4. baskı. İstanbul: Kesit Yayınları, 2011.

KARAHAN, L. «Türkçede Birleşik Cümle Problemi.» Türk Dili 505 (Ocak 1994): 19-23.

KARAHAN, L. «Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları Üzerine.» Türk Dili, no. 583 (2000): 16-23.

KORKMAZ, Z. Türkiye Türkçesi Grameri -Şekil Bilgisi-. Ankara: TDK Yay., 2003.

KORNFILT, J., J. WHITMAN. «Afterword: Nominalizations In Syntactic Theory.» Lingua, no. 121 (2011): 1297-1313.

ÖNER, M. Bugünkü Kıpçak Türkçesi. Ankara: TDK Yayınları, 1998.

PAÇACIOĞLU, B. Türk Dili Dersleri. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayuınları, 1987.

RENTZSCH, J. “Modality in the Turkic Languages from a Historical and Comparative Perspective Form and Meaning” . Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 2015.

SEREBRENİKOV B. A. , N. Z. GADİJEVA. Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı Tarihi Grameri. Çeviren Tevfik Hacıyev, & Mustafa Öner. Ankara: TDK Yay., 2011.

ÜÇOK, N. Genel Dilbilim. İstanbul: Multi Lingual, 2004.

ÜSTÜNOVA, K. Dil Bilgisi Sorunları. Düzenleyen Hayati Develi. İstanbul: Kesit, 2010.

YILDIRIM, C. Mantık -Doğru Düşünme Yöntemi-. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1999.